

94:342.395.6(497.11)"1941"
323.23:342.395.6(497.11)"1941"

COBISS.SR-ID 83804937

Језик рада: Српски
Примљен: 29. 07. 2022.
Прихваћен: 15. 09. 2022.
Тип рада: Оригинални научни рад

Др Маријана Т. Мраовић, научни сарадник
Војни архив, Институт за стратегијска истраживања
Универзитет одбране, Београд, Република Србија
E-mail: marijanamraovic@gmail.com

ПОЧЕЦИ ПРОПАГАНДНОГ ОРГАНИЗОВАЊА КОЛАБОРАЦИОНИСТИЧКИХ ВЛАСТИ НА ТЕРИТОРИЈИ ОКУПИРАНЕ СРБИЈЕ ТОКОМ 1941. ГОДИНЕ

АПСТРАКТ: *Комплексност и пораст свести о значају пропагандног деловања у Другом светском рату, уз усавршавање средстава масовне комуникације, утицали су и на појаву институционалног организовања пропагандног деловања колаборационистичких власти на подручју окупиране Србије. У раду су анализирани почеци организовања пропаганде колаборационистичке управе у периоду Савета комесара, а затим и „Владе народног спаса” током 1941. године, преко којих су немачке окупационе власти намеравале да остваре строго контролисано управљање српском привредном, а у одређеном обиму и културном и просветном политиком. Анализирани су и облици пропаганде домаће управе, почевши од ангажовања чланова Савета комесара и „Владе народног спаса”, преко формирања и ангажовања Одељења државне пропаганде и његове повезаности са немачким пропагандним апаратом, као и особености пропагандних садржаја пласираних јавности окупиране Србије од почетка окупације до краја 1941. године.*

Рађ је настао првенствено на основу архивске грађе Војног архива Министарства одбране Републике Србије

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Други светски рат, Србија, колаборација, Савет комесара, „Влада народног спаса”, пропаганда*

Увод

Облици и начин пласирања пропагандних садржаја у Другом светском рату су значајно измењени и сложенији у односу на облике и начине дисперзије пропагандних садржаја током Првог светског рата и у међуратном периоду. Упоредо са усавршавањем средстава масовне комуникације уочљив је пораст свести о значају и дометима пропаганде, као и чињеница да је рат на пољу пропаганде од тог времена захтевао употребу свих расположивих ресурса једне државе.¹ Особеност ратне пропаганде у Другом светском рату огледала се у њеној апсолутној подређености ратним законитостима и потребама ратне вештине и стратегије. Ратна пропаганда била је у то време „специфично и успешно оружје рата“, како је дефинисао генерал Ајзенхауер.²

О пропагандним методама, правилима, средствима и начинима деловања које су примењивале супротстављене силе сведочи читав спектар историјских извора. Конфронтација дијаметрално супротних идеологија, друштвених и политичких норми и интереса великих сила и њихових савезница у Другом светском рату била је потпуна и могуће је илустровати њену суштину кроз текст декрета фелдмаршала фон Кајтела „*Ноћ и магла*“ којом је покореној Европи наметнут страх од опште незаштићености. „У време успона фашиста и нациста у међуратном периоду и током Другог светског рата пропаганда је постала снажно и незаменљиво средство у борби за остваривање превласти и хегемоније, нивелацију свести, изазивање верске нетрпељивости, доктринарну опијеност и ширење идеолошког једноумља.“³ Затворена друштва сматрала су највећим успехом у ратном времену вештину навођења људи да донесу суд без одговарајуће провере онога што се дешава у реалности.⁴ С једне стране, пропаганда у Другом светском рату била је планска, смишљена и организована, док је, с друге стране, у историјским изворима сачуван низ примера спонтане пропаганде пласиране у складу са развојем ситуације на фронтовима, као и примера ширења про-

¹ Маријана Мраовић, *Од сурове стварности до алтернативне реалности. Пропаганда владе Милана Недића 1941-1944* (Београд: Медија центар „Одбрана“, 2019), 48-49; Маријана Мраовић, *„Пропаганда Владе Милана Недића 1941-1944“* (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2015), 57-58.

² P. M. A. Lineberger, *Psychological Warfare* (Washington DC: Infantry Journal Press 1948), 56.

³ Андреј Митровић, „Други светски рат. Историјско место и значај“, *Марксистичка мисао*, 1, бр. 3 (1975), 105-127.

⁴ Коста Николић, *Немачки ратни плакат у Србији 1941-1944* (Београд: Завод за уџбенике, 2012), 89.

паганде путем гласина.⁵ О значају који је придаван пропаганди сведочи податак да су је Немци називали трећим фронтом, а Американци четвртим родом војске.⁶ Силе Осовине ушле су у Други светски рат са развијеним пропагандним апаратом и богатим искуством из међуратног периода. У пропагандном рату супротстављене силе су се бориле на различите начине, а један од њих је била оштра критика непријатељске пропаганде.⁷ Интересантна је чињеница да су пропагандни фронтови последњи „заћутали”.

Једна од првих пропагандних манифестација у окупираној Србији била је војна парада Вермахта у Београду, одржана 14. априла 1941. године. Један од првих плаката Трећег Рајха дистрибуираних у београдској престоници носио је наслов: „Објава за запоседнуто југословенско подручје”. На конференцији одржаној у Бечу 24. априла 1941. године одлучено је да Србија треба да „остане што мања и да се предузму све мере да се заувек онемогући понављање недавне издаје клике завереника”.⁸

Организовање пропагандног рада у периоду Савета комесара (април–август 1941. године)

Колаборација са окупатором у Србији у Другом светском рату прошла је кроз две институционалне фазе: Савет комесара и „Владу народног спаса”. Упоредо са формирањем немачког окупационог апарата у Србији, обликован је специфичан режим комесарске управе који је представљао раздобље углавном техничке и административне подршке окупатору.⁹ У листу *Ново време* комесари су представљени јавности као „елита из редова најугледнијих државника и по-

⁵ „Пропаганда у рату је груба, непосредна, пуна предубеђења, не тежи истини, још мање прецизности казивања, њене оцене су произвољне, а језик вулгаран.” Бранко Петрановић, *Историчар и савремена епоха* (Београд: Стручна књига, 1997), 88.

⁶ Vuko Mihailović, *Propaganda i rat* (Београд: Vojnoizdavački zavod, 1984), 24.

⁷ Војни архив, група фондова Недићева архива (у даљем тексту ВА, група фондова Нда), К 10, бр. рег. 4/1-2.

⁸ *Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату народа и народности Југославије*, том XII, књ. 1 (Београд: 1973), 72.

⁹ ВА, група фондова Нда, К 53, бр. рег. 15/2-12., ВА, Микрофилмована архивска грађа Националног архива Вашингтон, NAV-N- T-75, 69/1012-271. Саопштење о наименовању комесара за бивша министарства објављено је у београдским *Општинским новинама* (у то време једином дневном листу) 2. маја 1941. године. Истоветни текст објављен је у Збирци наредба и закона немачких и домаћих власти за април-мај 1941. године у издању Привредног регистра., Бранислав Божовић, *Београд под комесарском управом 1941.* (Београд: Институт за савремену историју, 1988), 89.

литичара”.¹⁰ Почетком окупације није постојало званично министарство пропаганде, као ни одељење за пропаганду. Формирана је служба Пресбироа, на челу са Ђорђем Перићем, као врста привременог одељења које је било задужено за пропаганду при Савету комесара,¹¹ чији је први задатак био да „поткрепи и одржи тезу континуитета комесарске управе са предратним органима државне власти”.¹²

Деловањем министарстава на челу са комесарима радило се, уз активну пропаганду, на постепеном стабилизовању ситуације, прво у Београду, а након тога и у другим градовима окупиране Србије. Пресудан утицај на организовање живота и рада и на усмеравање пропагандне делатности на окупираној српској територији у почетку је имало Министарство унутрашњих послова.¹³ У већини листова који су излазили у првим месецима окупације свакодневно су пласиране вести о сређивању прилика и упућивани су апели становништву на социјалну солидарност. Изванредни комесар града Београда Драги Јовановић¹⁴ обратио се становништву позивом да учествује у раду власти на нормализацији животних услова.¹⁵ Са истим циљем објављена је званична изјава комесара Министарства пошта, телеграфа и телефона др Душана Пантића о неопходности сарадње са немачким властима на обнови земље.¹⁶ Извештај Милана Аћимовића Управном штабу војног заповедника у Србији, за мај 1941. године, значајан је за проучавање стања у Србији под окупацијом, као и за разматрање учинка пропаганде Савета комесара.¹⁷ У периоду комесарске управе акценат је стављен на пропагирање способности народа да активно учествује у обнови земље и вођењу унутрашње политике.¹⁸ Приликом одржавања конференције Одељења за др-

¹⁰ *Ново време*, 16. мај 1941.

¹¹ ВА, група фондова Нда, К 3, бр. рег. 1/3-1.

¹² ВА, група фондова Нда, К 3, бр. рег. 1/3-2.

¹³ Раде Ристановић, *Акције комунистичких илегалца у Београду 1941-1942* (Београд: Филип Вишњић, 2013), 48-49; ВА, група фондова Нда, К 59, бр. рег. 2/7-2.

¹⁴ На функцију управника града Београда Јовановић је постављен 7. маја 1941. године.

¹⁵ „Апел Београђанима изванредног комесара града Београда”, *Збирка наредба и упутстава* 1, ИАБ, Б-4,П-1/29, инв.бр. 998.

¹⁶ „Српски народ је свестан да само истрајним радом и срдачном сарадњом са немачким војним властима, може подићи земљу из рушевина”, *Ново време*, 30. јун 1941, „Железнички мост на Сави оправљен за 37 дана и 31. маја предат саобраћају”, *Ново време*, 1. јун 1941, 1.

¹⁷ ВА, група фондова Нда, К 19, бр. рег. 6/1-12.

¹⁸ Маријана Мраовић, „Нова Србија у Новој Европи” на страницама колаборационистичке штампе Владе народног спаса”, у: *Друштвене науке пред изазовима савременог друштва*, уредник доц. др Гордана Ђигић, (Ниш: Универзитет у Нишу, 2017), 127-150.

жавну заштиту Министарства унутрашњих послова, 18. јуна 1941. године, оцењено је да се осећа јака комунистичка активност у земљи, поготово на селу, а затим је покренута акција хапшења комуниста ради онемогућавања било какве организоване пропаганде. Без обзира на казнене мере, пропагандни рад Савета комесара и нове одмазде, саботаже су учестале, а уследиле су и прве оружане акције. У првој години окупације процене успешности пропагандног рада заснивале су се на извештајима „Абвера” и проценама Гестапоа, према којима „немачка пропаганда није добро подешена менталитету Срба и не постиже жељени ефекат”. Домаће државне установе приказиване су као центри непријатељске „пропаганде шапућањем” из које се немачке присталице отпуштају из службе.

Након експлозије складишта муниције у Смедереву, 5. јуна 1941. године, која је проузроковала велике људске жртве и материјалну штету,¹⁹ агенција „Рудник” указала је јавности на брзину реакције немачких органа управе на санирању последица експлозије и спремност да помогну становништву Смедерева, посебно породицама страдалих.²⁰ Објављено је и писмо захвалности Милана Аћимовића немачкој војсци на помоћи пострадалом Смедереву.²¹ Напор домаће управе да обнови Смедерево коришћен је као пропагандни локални мотив и пример обнове порушене земље у глобалу.²² Савет комесара, а затим и „Влада народног спаса” Милана Недића посветили су велику пажњу организовању смештаја, прехране и рада избеглих Срба, као и обавештавања јавности о успесима које је влада постигла у вези са решавањем питања помоћи избеглицима.²³ Ради

¹⁹ Данијела Милошевић, *Избрисани град*, (Смедерево: Историјски архив Смедерева, 2021), 16.

²⁰ Након експлозије муниције у смедеревској тврђави агенција *Рудник* обавестила је јавност о експлозији истичући да је до ње дошло „...у 14.20 часова услед самозапаљивања изазваног великом врућином”. У вестима се наводи да је војни заповедник генерал Лудвиг фон Шредер авионом пребачен у Смедерево где је ангажовао немачку војску, Црвени крст, националсоцијалистичку акцију за социјално старање, као и надлежне српске власти на указивању помоћи. „Експлозија у Смедереву”, *Ново време*, 7. јун 1941, 2, „Изјава комесара Министарства пошта, телеграфа и телефона, г. др. Душана Пантића, Српски народ је свестан да смо истрајним радом и срдачном сарадњом са немачким војним властима може подићи земљу из рушевина”, *Ново време*, 30. јун 1941, 1, 3.

²¹ *Ново време*, 25. јун 1941.

²² „Већ први дан прикупљања прилога за избеглице и обнову Смедерева дао је одличне резултате”, *Ново време*, 27. јун 1941, 1, „Акција Обреновца за помоћ избеглицама и за обнову Смедерева”, исто, 3, „Прикупљање прилога за избеглице и обнову Смедерева”, *Ново време*, 27. јун 1941, 3, „Јуче је 100.000 Београђана приложило за Србе избеглице”, *Ново време*, 29. јун 1941, 1, 3.

²³ ВА, група фондова Нда, К 19, бр. рег. 8/1.

решавања положаја избеглица и санирања последица велике експлозије која је угрозила Смедерево, основани су Централни одбор за збрињавање Срба избеглица²⁴ и Изванредни комесаријат за обнову Смедерева. У чланку под насловом „Српска штампа” потенциран је циљ домаћих власти да обезбеде свима посао, односно „право на рад, на део одговорности и на део задовољства што учествују у обнови једне дубоко разривене земље.”²⁵

У овом периоду Милан Аћимовић је, након инструкција добијених од немачког управног апарата, основао Комисију за испитивање догађаја који су земљу увели у рат. Након детаљних испитивања комисија је, 5. септембра 1941. године, објавила завршни извештај у којем су окривљени изазивачи преврата.²⁶ Немачке власти су искористиле поменуте резултате у пропагандне сврхе како би оптужили и деградирали краљевску владу и генерала Симовића. Један од немачких стручњака за истраживање питања Југоисточне Европе, др Франц Ронебергер израдио је студију о узроцима који су довели до догађаја од 27. марта.²⁷ С обзиром на то да су се „главни кривци за увођење земље у рат” налазили изван земље „резултате истраге” искористила је касније Недићева влада у пропагандним кампањама.²⁸

Немачке окупационе власти су у периоду Савета комесара покренуле безбедносно-обавештајну анализу активности Српске православне цркве, чије деловање је третирано као политички проблем, с обзиром на утицај који је имала на становништво и улогу у догађајима од 27. марта. Управник града Београда ангажовао је Одељење специјалне полиције на решавању „случаја патријарха Гаврила”.²⁹ На основу сачуване „Актовне забелешке” Карла Крауса могуће је одредити и правац деловања службе безбедности и пропаганде Савета комесара. У тој забелешци Краус наглашава да „не треба од патријарха Гаврила стварати мученика” и да мере против њега „морају бити припремљене заиста на добар начин путем пропаганде” како би га и најшира српска јавност прогласила кривим.³⁰

²⁴ Љ. С., „У Србији се налази око 40. 000 избеглица из свих крајева бивше Југославије”, *Ново време*, 18. јун 1941., стр 2.; Љ. С., „У Београду је основан Централни одбор за збрињавање избеглица и обнову Смедерева”, *Ново време*, 19. јун 1941, 1, 3.

²⁵ *Обнова*, 15. јул 1941. године.

²⁶ ИАБ, УГБ,СП, К 588, Ф. 7.

²⁷ ВА, група фондова Нда, К 3, бр. пер. 34/4-7.

²⁸ Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945*. (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1992),134.

²⁹ ИАБ, Изворни документи из досијеа архиве БдС Београд и Одељења специјалне полиције Управе града Београда који се односе на праћење активности Српске православне цркве.

³⁰ Branislav Božović, n.d, 144.

Спољнополитички уред Нацистичке партије, на челу са партијским идеологом Розенбергом, анализирао је активности Српске православне цркве са идеолошког аспекта. Под притиском режима, преостали црквени великодостојници морали су и даље „без сметње вршити своју божанствену мисију” и признати окупациону власт, што је истакнуто и у Саопштењу Светог архијерејског синода Српске православне цркве, објављеном 9. јула 1941. године.³¹ Уследила је и званична посета српских архијереја Управном штабу Главног војног заповедника и сусрет са генералом фон Шредером и државним саветником др Турнером.³²

У првим месецима окупације домаћа штампа писала је редовно о друштвено-политичкој ситуацији у НДХ, активностима хрватског државног врха и односу са Немачком и Италијом. Велики део вести преузимао је из немачке штампе.³³ Тако је, непуних месец дана након проглашења НДХ, *Ново време* објавило прилог о оснивању хрватске државе са говором генерала Славка Кватерника преко Радио-Загреба, изјаву поглавника Павелића о политичкој оријентацији нове хрватске творевине и Хитлеров телеграм хрватском државном врху.³⁴ Први прилог у престоничкој штампи који се односио на расне законе у НДХ објављен је средином маја 1941. године.³⁵ У њему је одговорност за расне мере приписана усташама.³⁶ Милан Аћимовић је одмах након оснивања Савета комесара упутио молбу немачким органима власти да обуставе прогоне и убијања српског живља у НДХ и у Бачкој, као и меморандум генералу Шредеру, почетком јуна 1941. године, са молбом да заштити српско становништво од хрватског, бугарског, мађарског и албанског терора. Српска православна црква је, 9. јула 1941. године, генералу Шредеру предала експозе о страдању свештенства и народа у НДХ. У њему се наводи да је у НДХ од њеног оснивања страдало 100.000 Срба. . Пропагандисти су питања везана за однос НДХ према српском становништву, његов прогон, страдање и по-

³¹ *Ново време*, 9. јул 1941.

³² *Ново време*, 10. јул 1941.

³³ Маријана Мраовић. „Писање колаборационистичког листа *Ново време* о војној и политичкој ситуацији у НДХ 1941-1944. године”, *Војноисторијски гласник*, бр. 2 (2017), 131-146., Маријана Мраовић, Зоран Вигњевић, „Значај и улога пропаганде у злочинима усташких и односу клерикалних власти према српском становништву у Независној држави Хрватској”, *Записи*, година VII, бр. 7 (2018), 221-233.

³⁴ „Како је основана хрватска држава. Поглавник др Анте Павелић о задацима и програму Хрватске”, *Ново време*, 20. мај 1941,3.

³⁵ *Ново време*, 17. мај 1941,5.

³⁶ *Ново време*, 28. јун 1941, 1., Текст „Закон о заштити државе и народа” под насловом „Изванредне мере за спречавање насиља у Хрватској”, 3.

католичавање посматрали искључиво у контексту хрватске кривице, док су примедбе јавности о немачкој кривици тумачене као злонамерна пропаганда и клевета.³⁷ Из вести и прилога о ситуацији на хрватској територији могла се наслутити извесна доза наде у свемоћ немачких надзорних органа власти и њихову спремност да помогну српско становништво.³⁸ У Меморандуму Српске православне цркве, предатом крајем августа 1941. године генералу Данкелману, наводи се податак о 180.000 страдалих Срба до тог времена.³⁹ У околностима које су указивале на пораст насиља и злочина у Хрватској, није могло доћи до очекиваних резултата и стварања климе помирења. Сведочанства лица која су успела да спасу живу главу поништавала су сваки покушај пропаганде да докаже супротно или ублажи истину.⁴⁰

У периоду управе Савета комесара организована је једна од првих комплексних пропагандних акција. Био је то „Апел српском народу“, објављен путем штампе и преко радија, 13. августа 1941. године.⁴¹ Текст апела у којем се осуђује комунистички покрет, као узрочник немачких одмазди, и позива становништво на ускраћивање подршке том покрету, понуђен је на потписивање познатим личностима из политичких, образовних, културних, пословних, црквених и других кругова. Прикупљен је велики број потписа. У „Апелу“ се тврдило да је комунистички покрет изолован од народа и да је неопходно сачувати ред и мир, уз сарадњу са немачким властима како би се извршило велико дело националне обнове.⁴² Одјек „Апела“, према оцени представника комесарске и жандармеријске власти, није постигао жељени ефекат на јавно мњење.⁴³ Сасвим супротно од очекиваног, постао је пропагандно оружје у рукама комуниста. У извештају који је вршилац дужности команданта жандармерије пуковник Јован Тршић, након обиласка терена, поднео Милану

³⁷ ВА, група фондова Нда, К 19, бр. рег. 28/1.

³⁸ ВА, група фондова Нда, К 19, бр. рег. 30/1.

³⁹ Slobodan Kerkez, *Društvo Srbije u Drugom svetskom ratu* (Niš: Centar za balkanske studije, 2004), 238; Radmila Radić, *Država i verske zajednice 1945-1970*, I (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2002), 59.

⁴⁰ Зборник одабраних докумената *Злочини Независне државе Хрватске 1941-1945 године*, књига 1 (1941-1942), (Нови Сад: Историјски архив града Новог Сада и Војни архив Министарства одбране Републике Србије, 2020).

⁴¹ Листу потписника апела објавило је *Ново време*, 13. и 14. августа 1941. године. „Апел“ су одбили да потпишу Милош Ђурић, Иво Андрић, Исидора Секулић, Миљивоје Костић и друге познате личности.

⁴² У *Новом времену* објављен је, 16. августа 1941. године, чланак под насловом „Одјек Апела у српском народу. У Београду је Апел примљен с пуним разумевањем и одлучношћу за обезбеђење мира у земљи“.

⁴³ ВА, група фондова ЈВуО, К 269, бр. рег. 3-17.

Аћимовићу, каже се да „...комунисти баш тим апелом утичу на народ, како су апел потписали све сами министри, генерали, директори банака, акционарских друштава и како су се ти људи продали Немцима да би сачували своја богатства”.

Устанак који се током августа 1941. године проширио на велики део окупиране српске територије изазвао је даље репресалије немачких власти. У штабу војног заповедника у Београду разматрали су се начини даље примене организованих репресалија, као и планска примена одмазди, уз константну пропаганду усмерену на становништво како би се утицало на престанак пружања отпора. Безобзирност и окрутност немачких власти, посебно на терену, изазвали су дубоку кризу међу комесарима. Посебно сурове одмазде биле су спроведене у селу Скела и на Теразијама у Београду, 15. и 17. августа 1941. године.⁴⁴ Генерал Данклеман био је уверен да ће репресалије деловати застрашујуће на становништво Београда и остатак окупиране Србије, али као ваздухопловни генерал и „човек са стране”, како су га називали немачки официри из рода копнене војске, није добро познавао менталитет и историју српског народа. Сплет војно-политичких околности, несналажење комесарске владе у решавању питања битних за немачку окупациону управу, првенствено привредних и проблема изазваних устанком у Србији у августу 1941. године, утицали су на разрешење кризе Савета комесара и његовим распуштањем 29. августа 1941. године.

Почеци институционалног организовања пропагандног рада „Владе народног спаса” у другој половини 1941. године

Начин и суштина колаборације са окупатором су се у случају владе Милана Недића мењали у зависности од тренутне ситуације на светским ратиштима и од конкретних немачких потреба.⁴⁵ Херман Нојбахер наводи у својим мемоарима како је „Недић по наго-

⁴⁴ „Саопштење: Село Скела је спаљивањем сравњено са земљом”, Агенција „Рудник”, *Ново време*, 16. август 1941, Зборник НОР-а, том I, књ.1, 365., „Саопштење: Јавно погубљење комунистичких терориста у Београду”, *Ново време*, 17. август 1941, чланак „Јавно погубљење на Теразијама”, *Понедељак*, 18. август 1941.

⁴⁵ Љубинка Шкодрић, „Однос немачког окупатора према домаћим сарадницима у Србији 1941-1944”, у: *Ослобођење Београда 1944. године*, уредник др Александар Животић, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2010), 82-94.

вору својих пријатеља и Немаца, пристао да буде председник српске владе и био присиљен да крене мучним путем колаборације. То је било године 1941, када је избио комунистички устанак у Србији. Тај догађај је претио да изазове грађански рат. Ова опасност га је натерала да сарађује са окупатором.”⁴⁶ Формирање „Владе народног спаса”, 28. августа 1941. године, суштински је представљало покушај немачких окупационих власти да, услед немогућности да ангажују додатне трупе преко домаће управе, спрече ширење устанка у Србији. У време када је Милан Недић преузео дужност, окупациони и домаћи пропагандни апарат био је релативно добро организован, имајући у виду да је народ био незадовољан, оптерећен ратном ситуацијом, суровим немачким репресалијама, активностима покрета отпора, као и великим бројем избеглица пристиглих у Србију. Конституисање владе представљено је јавности као догађај од далекосежне важности и историјска нужност. „Влада народног спаса” представљала се као вазална алтернатива која је хтела да заустави крварење српског народа и за њега обезбеди повољније решење у „новој Европи”. Институционално организовање пропагандног рада „Владе народног спаса” било је заступљено у виду Одељења државне пропаганде, које је формирано при Председништву Министарског савета, али није доживело веће организацијске промене током читавог периода окупације. У састав Одељења⁴⁷ су, у јесен 1941. године, улазили: Генерални секретаријат, Административни одсек, Одсек за општу (теренску) пропаганду, Одсек за штампу, радио и филм и Одсек за позоришта и приредбе. Крајем 1941. године почеле су припреме за оснивање установе „Земља и рад” при Одсеку за општу (теренску) пропаганду, намењене популарисању политике „Владе народног спаса” код сељаштва. Ипак, „Влада народног спаса” није успела да до краја окупације у потпуности реформише и прилагоди државни апарат својим потребама, док је стари чиновнички апарат, и поред свих видова репресије, остао незаинтересован за активније учешће у политици. Кредите Одељењу одобравао је председник Министарског савета на предлог шефа Одељења.⁴⁸

⁴⁶ Херман Нојбахер, *Специјални задатак Балкан*, (Београд: ННК Интернатионал, 2008), 149, 173.

⁴⁷ Маријана Мраовић, *„Пропаганда Владе Милана Недића 1941-1944”* (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2015), *Колаборационистичка штампа у Србији 1941-1944*, I, приредио Александар Стојановић, 10-84. Београд: Филип Вишњић, 2015.

⁴⁸ *Уредба о административној подели земље*, члан 20, *Службене новине*, број 136-А, 26. децембар 1941.

„Пропагандни тимови” и сарадња са представницима немачког пропагандног апарата у другој половини 1941. године

Организацијске целине Одељења државне пропаганде биле су једна врста „пропагандних тимова” на челу са шефовима одсека. Евидентно је да су разлике у структури ових тимова, као и разлике у статусу предратних и ратних службеника утицали на квалитет пословања и постигнуте резултате. Шеф Одељења био је Ђорђе Перић, активан током читавог периода окупације.⁴⁹ Генерални секретаријат био је током читавог периода окупације задужен за спровођење унутрашње организације рада свих одсека, прикупљање података о положају српског становништва и одржавање веза са познатим стручњацима из свих области националног живота. Већина службеника у одсеку били су предратни чиновници. На месту генералног секретара био је Милош Милошевић, од октобра 1941. године до јесени 1942. године. Административни одсек вршио је административне послове и спроводио наређења и решења председника владе и шефа Одељења државне пропаганде. Административне послове шефа одсека водили су Душан Милојевић (пензионисан након три месеца), др Данило Павловић и Светислав Шумаревић.⁵⁰ Већина службеника у одсеку били су предратни чиновници.

Одсек за општу (теренску), социјалну и пропаганду села био је, поред Одсека за штампу, радио и филм, најпродуктивнији током читавог периода окупације. Дужност шефа тог одсека обављао је, у првих годину дана, др Лазар Прокић. Свакодневно је пласирао антикомунистичку, антимасонску и антијеврејску пропаганду.⁵¹ У јесен 1941. године руководио је припремама и организацијом антимасонске изложбе у сарадњи са Ђорђем Перићем, Стевом Клујићем и немачким пропагандним органима. У сваком округу у Србији пропаганда је имала своје дописнике при окружним начелствима, који су примали директиве од шефа опште, односно теренске пропаганде. Број предратних службеника запослених у Одсеку за општу пропаганду био је изразито низак у односу на остале одсеке. О томе сведочи податак да су домаће власти имале више поверења у службенике које су саме ангажовале и колики су значај придавале те-

⁴⁹ ВА, група фондова Нда, К 131, Ф 1, бр. рег. 19/1-2.

⁵⁰ Светислав Шумаревић био је шеф Административног одсека пропаганде предратног ЦПБ-а и шеф Административног одсека од фебруара 1942. године до ослобођења.

⁵¹ АЈ, 110, Ф. бр. 1706. Оптужница против Лазара Прокића.

ренској пропаганди. Установа „Земља и рад“, као део Одсека за општу (теренску), социјалну и пропаганду села, била је изразито активна током читавог периода окупације.⁵²

Домаће власти су, у складу са потребама немачког пропагандног апарата, уложиле знатна средства у пропаганду путем штампе, радија и филма. Одсек за штампу био је активан током читавог периода окупације и одржавао је редовне контакте са немачким властима од којих је добијао инструкције и задатке. Први шеф овог одсека био је Милош Младеновић.⁵³ Одсек је припремао за штампу обавештења Кабинета председника владе, кабинета разних министарстава и канцеларија разних установа јавности, као и разне прилоге.⁵⁴ Имао је обавезу да свакога дана у подне са представницима немачких власти присуствује конференцијама за штампу.

Немачке власти су онемогућиле рад независних новинара и новинских агенција и почеле да издају строго цензурисане листове и публикације. Главни стуб пронемачке политике у области пропаганде било је „Српско новинарско удружење“. За све штампане производе пропагандистичког садржаја у речи и слици, као што су брошуре, плакати, леци, листићи, било је потребно одобрење војног заповедника. Нова издања романа, стручних списа, уџбеника и осталих публикација предавана су пре објављивања војном заповеднику на одобрење, које је могло бити временски ограничено и могло се опозвати у сваком тренутку. Припадницима јеврејске и ромске националности или лицима која су била у браку са њима, било је забрањено издавање и штампање пропагандних књига и списа.

Одсек за радио деловао је самостално у почетном периоду окупације на челу са Омером Кајмаковићем. Интересантан је податак да су већину службеника у Одсеку за штампу и радио чинили предратни чиновници, углавном постављени на дужност у периоду између 1937. и 1940. године. Одсек за филм је, као део Одсека за штампу, радио и филм, вршио надзор и организацију кинематографске делатности. Пропагандни рад домаћих власти на пољу производње, дистрибуције и приказивања филмова, регулисало је и пратило неколико немачких окупационих установа: Испостава Главне управе за филм руководства Националсоцијалистичке партије у Београду, Одељење за пропаганду Југоисток и Пропагандни одред (секција) Србија.

Имајући у виду да су окупатори придавали велику пажњу оживљавању позоришног живота у Србији, надлежност над Народним

⁵² ВА, група фондова Нда, К 3, бр. рег. 1/3-8.

⁵³ ВА, група фондова Нда, К 1, бр. рег. 28/2-1.

⁵⁴ Објављиване су вести немачке агенције „DNB“ и прегледи из немачких листова.

позориштем и осталим позориштима у Србији пребачена је са Министарства просвете на Одељење државне пропаганде, крајем августа 1941. године, и припојена Одсеку за позориште и приредбе.⁵⁵ На челу тог одсека био је Јован Поповић, истовремено и управник Народног позоришта.⁵⁶ Ресор за позоришта и артистику немачког Одељења за пропаганду Југоистока био је надлежан за регулисање, организацију и праћење рада позоришног живота у окупираној Србији.

Одељење државне пропаганде је, као допуну антикомунистичком раду на терену, основало лигу састављену од „опробаних антикомунистичких бораца“, односно Антикомунистичку лигу.⁵⁷ Посебан задатак који је добила односио се на мобилисање просветних радника у антикомунистичкој борби.⁵⁸ Пропагандна средства која је Антикомунистичка лига користила у свом раду била су разноврсна. Осим слике партизанског живота „из прве руке“, објављивана су и сведочанства преживелих припадника добровољачких одреда,⁵⁹ као и становника који су преживели тортуру у партизанским логорима. Антикомунистичка лига имала је значајну улогу у припреми изложбе посвећене борби против комунизма.

Облици пропаганде и ангажовање представника домаће управе на пољу пропаганде

Утицај на пропагандни рад представника централних и локалних власти у виду држања говора и предавања, као и одржавања зборова и конференција, био је један од начина на који су немачке власти настојале да популаришу политичке и привредне циљеве.⁶⁰ Жива реч свакако је била један од најподеснијих облика пропагандног деловања на шире народне масе које су у великом проценту биле неписмене и пријемчиве само за аудио-визуелне садржаје. Такође, у једнакој мери деловала је и на припаднике домаће интелигенције, омладине и грађанства накло-

⁵⁵ Маријана Мраовић, „Организација позоришног живота у окупираном Београду у духу програма националне обнове и духовног препорода 1941-1944. године“, *Записи*, X, бр. 10 (2021), 201-215.

⁵⁶ АС, Г-3, ф.62, 35-186-41.

⁵⁷ Младен Бабић, „Оснивачка скупштина Антикомунистичке лиге у Београду“, *Ново време*, 2. децембар 1941, 5.

⁵⁸ Милован Ђ. Поповић, „Поводом збора просветних радника“, „Питање мобилисања просветних радника и рад на борби против комунизма“, *Ново време*, 19. децембар 1941, 3.

⁵⁹ „Добровољци осуђени на стрељање побегли испред комунистичких митраљеза“, *Ново време*, 7. децембар 1941, 3.

⁶⁰ М. М., „Болна стварност“, *Ново време*, 4. октобар 1941, 3.

њене политици „Владе народног спаса“. На основу начина на који су припадници Владе презентовали идеолошка и политичка уверења и ставове, може се закључити да су их, у извесној мери, инструктирале немачке власти. Истовремено, постојала је и одређена пропагандна компонента намењена управо Немцима, која је требало да окупатора држи у убеђењу да ништа не може бити пласирано без његовог одобрења, ни креирано ван постављених оквира пропагандних садржаја.

Током свог пропагандног рада Милан Недић⁶¹, у већини случајева, није мењао форму ни суштину говора,⁶² уколико је то било у складу са констелацијом снага на ратиштима и конкретним потребама условљених захтевима окупатора.⁶³ Антикомунистичком пропагандом бавио се од доласка на место председника Владе до последњих дана на власти, чак и након напуштања земље.⁶⁴ Став према избегличкој влади и Равногорском покрету варирао је у зависности од развоја ситуације на фронтовима⁶⁵ и става западних савезника према генералу Михаиловићу. Ратна стварност узроковала је велике тешкоће у организовању начина пласирања пропагандних садржаја.⁶⁶ У сегменту пропаганде намењене сељаштву остварио је одређени успех и поред сталног немачког ометања у погледу превеликих захтева немачког Рајха за испоруку пољопривредних производа.⁶⁷

⁶¹ „Говор председника српске владе генерала г. Милана Ђ. Недића: 'Српски народ неће никада заборавити да се немачки војник и ако победилац, по свршеним ратним операцијама никоме није светио и коректно се понашао према српском народу'“, фотографија: „Председник владе г. Недић, за време говора, јуче у дворици Народне скупштине“, *Обнова*, 30. август 1941, 3.

⁶² Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945* (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1992), 223.

⁶³ Комунистичке власти су биле свесне изузетне важности пропагандног рада Недићеве владе, па се тако у Оптужници против Милана Недића из 1946. године (тачка 3) наводи као једна од кључних тачака његово пропагандно деловање одмах након образовања Владе народног спаса, ВА, група фондова Нда, К 1, бр. рег 26/1-5.

⁶⁴ „Говор председника владе, генерала г. Недића, окружним начелницима“, *Обнова*, 5,6,7,8. и 9. јануар 1942, 6.

⁶⁵ Једна од најкарактеристичнијих брошура о савезничком бомбардовању објављена је под насловом: „Београдски крвави Ускрс, документа о британско-америчком ваздушном терору“ са поговором др М. Спалајковића.

⁶⁶ Крајем 1941. године Одељење државне пропаганде објавило је, поводом одржаних Недићевих говора у оквиру једне од серија „Национални списи“, публикацију под насловом „Основи правог српског родољубља“, ВА, група фондова Нда, К 49, бр. рег 4/1-2.

⁶⁷ Током 1943. године један од Недићевих водећих пропагандиста др Мирослав Спалајковић објавио је књигу под насловом: „Говори генерала Милана Недића, председника српске владе – Спасилац Србије у XX веку“. Књига је објављена у Београду без назнаке издавача.

Министар просвете Велибор Јонић био је један од најактивнијих министара у политичком и просветном пропагандном раду, посебно када се радило о одржавању говора, предавања, зборова и конференција, као и у погледу писања чланака.⁶⁸ Подржавао је владину политику обнове и препорода, а лист *Српски народ* је покренуо и уређивао у том циљу. Предлагао је председнику Владе начине реализације одређених немачких директива.⁶⁹ Велики значај придавао је просветној пропаганди и инсистирао на унификацији система образовања и васпитању омладине у националном духу.

Управник града Београда Драги Јовановић био је један од главних заговорника антикомунистичке борбе. Приликом саслушања изјавио је да је „како говорима, тако и прогласима настојао да активизира масе у борби против комуниста, односно у спречавању саботаже”. Популарисао је улогу „Владе народног спаса” у управи земљом, као и „одговорност и способност српског народа да сам собом управља у свима гранама државне и општинске управе”⁷⁰ коју је видео и као „доказ о расној способности Срба”. Активно је учествовао и у организовању дочека ратних заробљеника и држао говоре групама повратника.

Министар привреде, а касније министар без портфеља, Михаило Олћан био је један од водећих представника домаће управе на пољу пропаганде привредне обнове. Тематске целине које су уочљиве у његовим наступима у јавности биле су усклађене са главном пропагандном линијом домаћих власти, усмереном према народу и сељаштву, као доминантној друштвеној групи.

Инжењер Милосав Васиљевић, комесар за Министарство привреде, био је аутор великог броја пропагандних текстова и брошура у међуратном периоду и током окупације на тему критике југословенске међуратне политике, демократије и међународног јеврејства.⁷¹ Био је и сарадник листа *Просветни гласник*. У првим месецима окупације објављена је и Васиљевићева брошура „Како је наш на-

⁶⁸ Јонићева предавања публикована су у облику брошура и у штампи. Као министар просвете био је истовремено и издавач *Просветног гласника* (1942-1944. године), главни уредник листа *Српски народ* (1942-1944. године) и сарадник листа *Наша борба* (1941-1942. године). Јонић је током окупације објавио 54 чланка у *Новом времену* и 42 чланка у *Српском народу*.

⁶⁹ ВА, група фондова ЈВуО, К 269, бр. рег. 3-17.

⁷⁰ Говор председника општине града Београда: „Београд је био и остао најмирнији град! Сами ћемо себе сопственим снагама одбранили”. „Говор Драгог Јовановића радницима, службеницима и чиновницима Дирекције трамваја и осветљења о потреби”, *Ново време*, 3. март 1942, 3.

⁷¹ Приликом народног збора у Ваљеву, 10. маја 1942. године, Васиљевић је окупљеном народу говорио о улози међународног јеврејства у светској политици., ВА, група фондова Нда, К 50, бр. рег. 19/1-1.

род обавештаван о совјетској владавини и комунизму”.⁷² Делови Васиљевићеве књиге „Истина о СССР” објављивани су периодично у *Новом времену*.⁷³ Заступао је тезу потпуне промене радних навика и схватања читавог народа, односно „новог духа који мора да прожме народ и његов живот”.⁷⁴

Један од идеолога „Збора” др Ђоко Слијепчевић, сарадник листа *Наша борба*, члан Управног одбора Антикомунистичке лиге, био је један од „посебних” сарадника немачке Групе активне пропаганде Пропагандног одељења Југоисток.⁷⁵ У једном од чланака Слијепчевић се бавио анализама значаја пропагандног деловања и услова које домаћа пропаганда мора испунити ради што бољег учинка на становништво – смисао за пропаганду, животна и идеолошка увереност у истину онога што се пропагира, транспарентност пропаганде.⁷⁶

Сарадња Одељења државне пропаганде са другим институцијама у систему домаће управе и особености пропагандних садржаја пласираних јавности окупиране Србије до краја 1941. године

Одељење државне пропаганде било је највише упућено на сарадњу са Министарством просвете и вера. Заједничко пропагандно деловање две институције и остваривање постављених идеолошко-политичких циљева било је понекад отежано, услед преплитања овлашћења и надлежности над појединим областима културно-просветног живота. Често се спровођење „просветних” циљева сводило на индоктринирање народа. Повремени сукоби су спречавали ефикасно деловање Владе, али и утицали на успешност у борбама

⁷² ВА, група фондова Нда, К 50, бр. рег. 13/1.

⁷³ Крајем јуна 1941. године, поводом публиковања истоимене Васиљевићеве књиге, објављен је део из поговора који је написао Димитрије Љотић. Чланак: „Истина о Совјетској Русији”, *Ново време*, 24. јун 1941, 3. Након тога објављени су делови о спољној политици, индустрији и радништву, животу у Москви и организацији Јевреја у Москви. Чланак: „Спољна политика СССР”, делови поглавља из књиге М. Васиљевића, *Ново време*, 25. јун 1941, 3. Наставак објављивања извода из Васиљевићеве књиге, објављена поглавља: „Живот у Москви” и „Јевреји држе најбоље плаћене положаје у Москви”, *Ново време*, 26. јун 1941, 2.; „Индустрија и радништво у СССР”, *Ново време*, 27. јун 1941, 2.

⁷⁴ „Говор г. Милосава Васиљевића комесара за привреду: Нов дух мора да прожме наш народ и његов живот. Да бисмо могли да организујемо рад за све, а то морамо, неопходно је да изменимо извесна своја схватања”, *Ново време*, 29. мај 1941, 1.

⁷⁵ ВА, група фондова На, К 60, Ф 5, бр. рег. 2/1-52.

⁷⁶ *Обнова*, 27. април 1942, 7.

за добијање евентуалних привилегија и повластица од немачких власти. У пропагирању борбе против комунизма Пропагандно одељење и Министарство просвете и вера сарађивали су са Специјалном полицијом Управе града Београда, као и са Српском државном стражом.

Незаобилазан чинилац у пропагандној активности Недићеве владе било је и Министарство привреде, подређено Штабу генералног опуномоћеника за привреду у Србији. По угледу на немачке узор, уведена је Национална служба за обнову. Радило се на стварању националног привредног плана и фаворизована је идеја задругарства, повратак селу и стварање сељачке задружне државе. Ширење привредне пропаганде било је усклађено са немачким плановима о привредној експлоатацији Србије. Велики значај придаван је привредној политици и пропагирању улагања у привредни развој, као и оснивању задружних организација.

Пропагандно одељење Југоисток сарађивало је директно са Одељењем државне пропаганде. Прегледало је и цензурисало све материјале који су били намењени за даље дистрибуирање, редиговало и цензурисало чланке и говоре чланова Владе, министара и референата за пропаганду. Према сачуваним подацима Пропагандног одељења Југоисток Команде Србије из 1943. године, евидентирано је 117 сарадника немачке Групе активне пропаганде.⁷⁷ Послови су били разноврсни: превод и лекторисање пропагандног материјала, достављање поверљивих извештаја немачким властима, израда школских планова и цензура књига, писање и састављање политичких чланака, летака и брошура, штампа, вршење теренске пропаганде путем држања предавања по разним местима у Србији и путујуће радио-пропаганде, лепљење плаката и остало.

Приликом анализе појединих сегмената пропаганде Недићеве владе, теже је диференцирати немачку пропаганду од пропаганде домаће управе, с обзиром на смернице за рад и инструкције које је Одељење државне пропаганде добијало од Немаца. Немачка пропаганда је имала значајан удео у креирању алтернативне слике ратне стварности у Србији, која је обликована према психолошком профилу просечног српског становника, уз ограничавање сазнајних могућности прималаца пропагандних садржаја и презентовање искривљене слике актуелних дешавања.

Простор окупиране Србије захваћен ратним дејствима, народним устанком и грађанским ратом, пропаганда је приказивала на дијаметрално супротан начин. Време окупације називано је „време-

⁷⁷ ВА, група фондова На, К 60, Ф 5, бр. рег. 2/1-52.

ном после рата у коме се требало обрачунати са непријатељима новог поретка”. Популарисана је теза да је рат за Србију завршен у априлу 1941. године и да је наступило време мира, просперитета и реализације социјалног програма председника Владе. Животни простор Нове Србије угрожавале су само присталице „англо-америчке плутократије” и „јудео-масонске интернационале”. Истицани су успеси српских оружаних одреда у заједничким акцијама са немачком војском на уништавању комунистичких елемената и партизанских јединица. Ширене су вести о скором завршетку рата. Српски народ припреман је за улазак у Нову Европу свакодневним глорификовањем немачке војске и идеја националсоцијализма. Вести које би евентуално могле допринети рушењу пласиране слике нису биле објављиване или су презентоване у измењеном облику.

Ратни пејзаж је у виђењу носилаца пропаганде постепено добијао потпуно другачији облик у односу на првобитно, реално стање ствари. Њихов основни задатак и крајњи циљ био је преношење визије коју су имали, или која им је наметнута, као и слике коју су стварали током читавог периода окупације на што већи број становника окупиране српске територије. Стил пропагандних порука, њихов језик и садржај био је подложен променама у зависности од развоја ратне ситуације.

Слика простора била је надограђивана сликама пријатеља и непријатеља српског народа. Подршка Трећег Рајха Србији, оправдавање борбе његових савезника за животни простор и уверавање у неминовност победе Тројног пакта, писање о свакодневном напредовању немачких трупа и губицима савезника биле су неизоставни део насловних и првих страница у већини престоничких листова. У даљем нијансирању, слика простора је употпуњавана извештајима о раду „Владе народног спаса” и њених представника, писању о акцијама Српске државне страже против припадника партизанског покрета, четницима Косте Пећанца, љотићевцима, одржавању зборова, конференција, пружању помоћи избеглицама и сиротињи, решавању привредних проблема и приказима културних дешавања у Београду и Србији. Известан простор био је посвећен дешавањима у НДХ, углавном у контексту анализе политике нових усташких власти и њиховог односа са Немачком, као и решавања избегличког питања. Истицана је активност на пружању помоћи Немачкој ангажовањем радне службе у Србији и слањем радника у Немачку. Велики контраст редовним хвалоспевима политици немачких и домаћих власти, као и тенденциозном приказивању стања на фронтovima, чинила је редовно објављивана рубрика црне хронике на основу које се може пратити утицај ратне свакодневице на обичног човека који често ни-

је могао да се носи са тежином ратне ситуације. Истовремено, црна хроника била је показатељ читаоцима да „живот тече нормалним током”. Председник Владе покушавао је да, потенцирањем сарадње са Немцима, обезбеди што већу аутономност „Владе народног спаса”. Влада се декларативно изјашњавала у корист немачких захтева у вези са задобијањем њиховог поверења и ублажавања положаја државних службеника, као потенцијалних чланова покрета отпора.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени историјски извори

Војни архив

Група фондова: Српска влада Милана Недића (Недићева архива).

Група фондова: Немачка окупаторска војска (Немачка архива).

Збирка досијеа персоналних података официра, подофицира и војних чиновника Војске Краљевине Југославије.

Микротека: микрофилмована архивска грађа Националног архива у Вашингтону.

Објављени историјски извори

Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату народа и народности Југославије, том XII, књ. 1, Београд: 1973.

Зборник одабраних докумената Злочини Независне државе Хрватске 1941-1945 године, књига 1 (1941-1942), Нови Сад: Историјски архив града Новог Сада и Војни архив Министарства одбране Републике Србије, 2020.

Литература

Божовић, Бранислав. *Београд под комесарском управом 1941*. Београд: Институт за савремену историју, 1988.

Kerkez, Slobodan. *Društvo Srbije u Drugom svetskom ratu*. Niš: Centar za balkanske studije, 2004.

Lineberger, Paul. *Psychological Warfare*. Washington DC: Infantry Journal Press, 1948.

Милошевић, Данијела. *Избрисани град*, Смедерево: Историјски архив Смедерево, 2021.

Митровић, Андреј. „Други светски рат. Историјско место и значај”. *Марксистичка мисао*, I, бр. 3, (1975), 105–127.

Mihailović, Vuko. *Propaganda i rat*. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1984.

Мраовић, мр Маријана. *„Пропаганда Владе Милана Недића 1941–1944”*. Докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, 2015.

Мраовић, Маријана. „Писање колаборационистичког листа *Ново време* о војној и политичкој ситуацији у НДХ 1941–1944. године”. *Војноисторијски гласник*, LXVII, бр. 2, (2017), 131–146.

Мраовић, Маријана. „Пропаганда домаће управе у Србији 1941–1944. године”. У: *Генерал Милан Недић и домаћа управа у Србији 1941–1944. године. Научни погледи*. Уредник др Вељко Ђурић, 123–159. Београд: Музеј жртава геноцида, 2017.

Мраовић, Маријана. „Нова Србија у Новој Европи” на страницама колаборационистичке штампе Владе народног спаса”. У: *Друштвене науке пред изазовима савременог друштва*, Уредник доц. др Гордана Ђигић, 127–150. Ниш: Универзитет у Нишу, 2017.

Мраовић Маријана и Зоран Вигњевић. „Значај и улога пропаганде у злочинима усташких и односу клерикалних власти према српском становништву у Независној држави Хрватској”. *Записи*, VII, бр. 7, (2018), 221–233.

Мраовић, Маријана. *Од сурове стварности до алтернативне реалности. Пропаганда владе Милана Недића 1941–1944*. Београд: Медија центар „Одбрана”, 2019.

Мраовић, Маријана. „Организација позоришног живота у окупираном Београду у духу програма националне обнове и духовног препорода 1941–1944. године”. *Записи*, X, бр. 10, (2021), 201–215.

Николић, Коста. *Немачки ратни плакат у Србији 1941–1944*. Београд: Завод за уџбенике, 2012.

Петрановић, Бранко. *Историјар и савремена епоха*. Београд: Стручна књига, 1997.

Petranović, Branko, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1992.

Radić, Radmila. *Država i verske zajednice 1945–1970, I*, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2002.

Ристановић, Раде. *Акције комунистичких илегалца у Београду 1941–1942*. Београд: Филип Вишњић, 2013.

Колаборационистичка штампа у Србији 1941–1944., I, приредио Стојановић Александар, Београд: Филип Вишњић, 2015.

Шкодрић, Љубинка. „Однос немачког окупатора према домаћим сарадницима у Србији 1941–1944”, У: *Ослобођење Београда 1944. године*, Уредник др Александар Животић. 82–94. Београд: Институт за новију историју Србије, 2010.

Штампа и периодика

Ново време

Наша борба

Обнова

Понедељак

Српски народ

Dr. Marijana T. Mraović, Research Fellow
Military Archive, Strategic Research Institute, University of Defense
Belgrade, Republic of Serbia
E-mail: marijanamraovic@gmail.com

THE INITIAL STAGES OF THE ORGANIZATION OF PROPAGANDA BY THE COLLABORATIONIST AUTHORITIES IN THE TERRITORY OF OCCUPIED SERBIA

(Summary)

The paper reconstructs the actions of the Serbian Council of Commissioners and the „Government of National Salvation” in the field of the foundation and organization of the propaganda institutions in occupied Serbia during the second half of 1941. Through the Council of Commissioners and later through Nedić’s government, the occupation authorities intended to achieve tightly controlled management of the national authorities’ propaganda. The image of Serbia was carefully created in the German propaganda centers and the Serbian Propaganda Department of the Ministerial Council Presidency. The collaborationist press published on a daily bases articles about situation on the fronts, including the Balkan battlefield and the analysis of the military, political and economic situation in occupied Serbia. The main goal of the activity of Milan Nedić’s government and its tasks were subordinated to German interests, especially in the field of economic propaganda, whereas the propaganda pertaining to the cultural and educational policy of Milan Nedić’s government was given free rein. The holder of some of the propaganda activities was the Ministry of Education and Faith, which cooperated with the Propaganda Department in supervising publications, film screenings and radiophonic shows. Another unavoidable factor in the propaganda activities of Nedić’s government was the Ministry of Economy.

KEY WORDS: Serbia, World War II, collaboration, Milan Nedić’s government, propaganda